

Ljerka Dulibić – Iva Pasini Tržec

Austrijski slikar Leopold Kupelwieser i biskup Josip Juraj Strossmayer

Ljerka Dulibić
Iva Pasini Tržec
Strossmayerova galerija starih majstora
Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti
Zrinski trg 11
HR - 10 000 Zagreb

Izvorni znanstveni rad
Original scientific paper
Primljen / Received: 4. 3. 2016.
Prihvaćen / Accepted: 24. 6. 2016.
UDK: 7.074Strossmayer, J. J.
75Kupelwieser, L.
75.035(497.5:436)

The paper focuses on the cooperation between Bishop Josip Juraj Strossmayer and painter Leopold Kupelwieser. The authors have complemented their archival research with an overview of Kupelwieser's activity in Croatia, with an aim of promoting the preservation and evaluation of this segment of his painting oeuvre.

Keywords: *Leopold Kupelwieser, Josip Juraj Strossmayer, Strossmayer's Gallery of Old Masters, Marie Kupelwieser, Marie Schöffmann*

U svim kronologijama sakupljačke djelatnosti biskupa Josipa Jurja Strossmayera (1815. – 1905.) i pregledima stvaranja galerijskog fundusa današnje Strossmayerove galerije starih majstora Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti objavljuvanima tijekom 20. stoljeća spominje se Strossmayerova suradnja sa slikarom Leopoldom Kupelwieserom, ocem nekadašnjega vlasnika otočja Brijuni Paula Kupelwiesera.¹ Ta epizoda iz 'prapovijesti' Strossmayerove galerije do sada je bila poznata tek na razini štire zabilježbe, koja se višeputo ponavlja u gotovo identičnim formulacijama: „1857. biskup otprema u Beč prvu veću pošiljku slika na restauriranje pod nadzorom slikara Leopolda Kupelwiesera.”²

Vrlo je važan rani datum ovoga događaja, jer za gotovo deset godina prethodi početku Strossmayerove intenzivne i sustavne sakupljačke djelatnosti. Strossmayer naime na scenu kao sakupljač stupa 1860-ih godina, razvijajući kontinuirane odnose s pripadnicima najviše europske političke i kulturne elite toga doba, ponajviše preko svojih putovanja, prijateljskih i poslovnih veza te kulturnih razmjena. Bogata korespondencija iz Strossmayerove ostavštine omogućuje neposredan uvid u društveno-političku situaciju toga vremena, rastvarajući ujedno i bitne aspekte biskupove djelatnosti na polju kulture i umjetnosti. Pisma s određenim koresponden-

tima, koji su između ostaloga bili i biskupovi posrednici za nabavku umjetnina, često obiluju opisima umjetnina i njihova materijalnog stanja, tjekama kupoprodaje i ugovaranja i pregovaranja cijene, te predstavljaju jedan od važnih izvora za utvrđivanje podrijetla pojedinih umjetnina, omogućujući istodobno i širi uvid u načela vrednovanja umjetnina i poslovanja na tržištu umjetnina u drugoj polovici 19. stoljeća.³

Međutim, Strossmayerov odnos s austrijskim kasnoromantičarskim slikarom nazarenskog usmjerenja Leopoldom Kupelwieserom (1796. – 1862.),⁴ angažiranim na dekoriranju brojnih crkava najprije u Beču, a potom i u čitavoj Monarhiji, vrlo je oskudno dokumentiran. Raspoložemo sa svega nekoliko arhivskih uporišta. Nedvojbeno je njihovo rano poznanstvo, koje zasigurno datira još iz vremena Strossmayerova boravka u Beču u drugoj polovici četrdesetih godina 19. stoljeća, kada je budući đakovački biskup obnašao funkciju dvorskoga kapelana i jednoga od trojice predstojnika bečkog Augustineuma (od rujna 1847. do studenoga 1849.).⁵ Strossmayer tada dolazi u neposredan doticaj s bečkim nazarenskim krugom umjetnika okupljenima upravo oko slikara Leopolda Kupelwiesera. Tom je krugu pripadao i arhitekt Karl Rösner (1804. – 1869.), od kojega je Strossmayer naručio projekte za svoju katedralu u Đakovu.⁶

Slikar Kupelwieser i arhitekt Rösner surađivali su na gradnji i opremi brojnih crkvenih građevina diljem Monarhije. Pripadali su krugu umjetnika čijim je djelovanjem određen smjer razvoja sakralne umjetnosti toga vremena. Odmičući se od dotad prevladavajućeg klasicizma, ti su se umjetnici okrenuli prema srednjem vijeku kao izvoru inspiracije, te time odigrali odlučujuću ulogu u stvaranju austrijske varijante romantizma.⁷ Bili su zagovaratelji ponovnog procvata religiozne umjetnosti, što je nailazilo na veliko odobravanje u crkvenim krugovima. Posve očekivano, i biskup Strossmayer svojim ukupnim djelovanjem zdušno je podupirao povratak umjetnosti na 'put istine' i njenu obnovu u religioznom duhu.

U ostavštini Leopolda Kupelwiesera sačuvano je Strossmayerovo pismo datirano 6. listopada 1851. godine.⁸ Nedugo prije ustoličen za biskupa đakovačko-bosanskog i srijemskog, Strossmayer iz Đakova potvrđuje primitak jedne slike Bogorodice i jedne restaurirane slike. Osim toga, najavljuje posjet Kupelwieseru i Rösneru u Beč kako bi razgovarali o „namjeravanom radu” kojim bi se trebalo u „pustom kutu Monarhije” konačno nešto stvoriti, misleći pritom nesumnjivo na izgradnju đakovačke katedrale.⁹ S obzirom na to da je datum teško čitljiv, postoje određene sumnje u tako ranu dataciju toga pisma,¹⁰ no posve je moguće da je biskup – koji je, po riječima njegova prvog biografa Milka Cepelića, bio „u obće zaočupljen sa umjetnošću”¹¹ – već neposredno nakon stupanja na biskupsku dužnost ne samo razmišljao o izgradnji katedrale već i poduzimao prve korake iz kojih će se poslije razviti sustavna sakupljačka djelatnost.

Nažalost, nije moguće utvrditi koja je to slika Bogorodice koju je Kupelwieser tada poslao Strossmayeru, no vjerojatno je riječ o djelu nekog Strossmayerova suvremenika ili čak samoga Kupelwiesera, budući da je djela tzv. starih majstora Strossmayer počeo sakupljati više od čitavog desetljeća poslije, nakon što je učvrstio kontakte s umjetnicima koji su bili djelatni i kao preprodavači, između ostaloga upravo i putem kupovina odnosno narudžbi njihovih slika.¹² Spomenuta restaurirana slika mogla je biti jedna od „starih pa dijelom i odbačenih slika” koje je Strossmayer zatekao u đakovačkome biskupskom dvoru te ih slao na restauriranje u Beč kako bi njima mogao ukasiti prostore biskupske rezidencije.¹³ U toj Strossmayerovoj brizi za zatečene umjetnine u Đakovu naziru se korijeni njegova kasnijega sustavnoga djelovanja na tom području.

Drugi dokument koji svjedoči o suradnji biskupa Strossmayera i slikara Kupelwiesera je Leopoldovo pismo Strossmayeru od 2. veljače 1857. godine, sačuvano u Strossmayerovoj ostavštini u Arhivu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, u kojem se također spominje

1. Giovanni Battista Sassoferato, *Bogorodica s Djetetom*, 17. st., ulje na platnu, 66,9 x 58,4 cm, Strossmayerova galerija starih majstora HAZU, inv. br. SG-96.

Giovanni Battista Sassoferato, Madonna with the Child, 17th century, oil on canvas, 66.9 x 58.4 cm, Strossmayer's Gallery of Old Masters HAZU, inv. nr. SG-96

nekoliko slika.¹⁴ U pismu Kupelwieser podastire Strossmayeru obrazloženje troškova: za jednu sliku Bogorodice od „prerano umrloga slikara Lebertha” i za restauriranje dviju slika: Bogorodice sa svetim Alojzom, očito na platnu (jer Kupelwieser navodi da ju je Strossmayer bio poslao u Beč 'namotanu') te „one male Bogorodice od Sassoferrata”.¹⁵

Danas je u zbirci Strossmayerove galerije moguće identificirati jedino Bogorodicu od Sassoferrata (sl. 1). Kompozicija slike derivira iz Rafaelove poznate *Madonne di Foligno* (danas u Vatikanskoj pinakoteci) koju je Strossmayer u govoru na otvorenju Galerije za javnost 1884. godine svrstao „u vrst onih divnih umjetnina, koje su više za nebo nego za zemlju stvorene”, dodatno pojašnjivši: „Naša kopija, koja predstavlja gornji dio iste slike u obratnom redu, prvi je izum pri sastavljanju slike, koju je Marc-Antonio – jedan od najvećih bakrorezaca ovoga svijeta, koji je najviše doprinio, da su se slike Raffaelove tako rasprostrle – u bakar urezao, a ostale po općem mnijenju Sassoferrato naslikao”.¹⁶

O toj slici Strossmayer je u prvom inventarnom popisu svoje zbirke 1868. godine zapisao: „Slika je od pre-

velike umjetničke vrednosti. U licu majke Božje tolika čednost, ljubezljivost i sve ostale kreposti odsievaju u toliko, da se upravo idealom Majke Božje nazvati može [...] Sliku sam na poklon dobio, al' je dulje vremena pokrivena bila s' staklom, pak je zato nešto trpjela, a ja sam ju popraviti dao u Beču po slikaru Kupelviseru, te sam zato i na okvir do 400 for. platio".¹⁷ Strossmayer nastavlja prisjećajući se pohvalnih reakcija Kupelwieserovih bečkih kolega: „U Beču su ju slikari kano čudovište gledali i divili joj se." te dodaje: „U koliko se sjećam, piše Kupelviser: ‚Die Künstler Wiens sind procesionaliter zu mir gekommen um dieses Wunderbare Bild zu betrachten.'"¹⁸ Iz ovoga posljednjega navoda jasno je da su Kupelwieser i Strossmayer održavali redovitu korespondenciju, od koje su sačuvana dva pisma, tek mali dio.

Nije nam poznata priroda tada provedena restauratorskog zahvata na Sassoferratovoj slici, a i inače o Kupelwieserovim restauratorskim postupcima malo znamo. Poznata su njegova načelna razmišljanja i prijedlozi u vezi s restauriranjem bečke Universitätskirche 1830. godine: zagovarao je umjerene intervencije i pažljiv odabir materijala koji neće štetiti izvornom sloju.¹⁹ Restauratorski zahvati na Strossmayerovim slikama bili su provođeni u Kupelwieserovu studiju, no najvjerojatnije su ih izvodili njegovi suradnici. Kao suradnik restaurator u pismu

Strossmayeru spominje se „Maler Krepp".²⁰ Najvjerojatnije je riječ o Friedrichu Kreppu (1829. – poslije 1872.), djelatnu sredinom 19. stoljeća, koji je poznat kao slikar plemstva, posebno plemkinja i lijepih djevojaka.²¹ Njegov se *Portret nadvojvotkinje Sofije* nalazi u Dijecezanskom muzeju u Zagrebu,²² no nije nam poznato je li onamo dospio posredovanjem biskupa Strossmayera, odnosno preko njegove zbirke.

Nakon profiliranja Strossmayerove galerije u Galeriju starih majstora u zbirku Dijecezanskog muzeja u Zagrebu dospjele su dvije slike koje je Strossmayer naručio od Kupelwiesera 1858. godine, a do danas zauzimaju istaknuto mjesto u Kupelwieserovu slikarskom opusu. *Bogorodica na prijestolju sa svecima* (sl. 2) inačica je Leopoldove freske iz desne pobočne kapele Altlerchenfelder Kirche u Beču. Ta je crkva, kao najznačajnije djelo romantizma u sakralnoj arhitekturi Beča, biskupu Strossmayeru bila jedan od najvažnijih uzora i poticaja za gradnju đakovačke katedrale.²³ Rupert Feuchtmüller, autor monografije Leopolda Kupelwiesera, zagrebačku sliku *Bogorodica na prijestolju sa svecima* identificira kao onu koja je bila izložena 1858. godine na izložbi u bečkoj Akademiji likovnih umjetnosti.²⁴ Godine 1935. Artur Schneider, tadašnji ravnatelj Strossmayerove galerije, u svojoj studiji *Strossmayer i religiozno slikarstvo njemačkih nazarenaca*,

2. Leopold Kupelwieser, *Bogorodica na prijestolju sa svecima*, 1858., ulje na platnu, 144 x 146 cm, Dijecezanski muzej u Zagrebu
Leopold Kupelwieser, *Madonna Enthroned with Saints*, 1858, oil on canvas, 144 x 146 cm, Diocesan Museum of Zagreb

3. Leopold Kupelwieser, *Poklonstvo kraljeva*, 1861., ulje na platnu, 147 x 148 cm, Dijecezanski muzej u Zagrebu
Leopold Kupelwieser, *Adoration of the Magi*, 1861, oil on canvas, 147 x 148 cm, Diocesan Museum of Zagreb

o slici je zapisao: „Jasno se razabiru teškoće s kojima se umjetnik borio (ne samo u ovoj svojoj slici nego i u svim svojim djelima) pri logičnom i neusiljenom smještaju likova u prostor i njihovu prirodnom stavu i rasporedu. Likovi su, nema sumnje, svaki za sebe pojedinačno brižljivo do u detalje proučeni, ali mučno i tegotno svrsta-

4. Leopold Kupelwieser, *Sveti Stjepan Kralj Ugarski*, 1828., ulje na platnu, 237 x 126,5 cm, iz crkve Svetoga Stjepana Kralja, danas crkva Bezgriješnog Začeca Blažene Djevice Marije, Nova Gradiška, premješteno u Dijecezanski muzej u Požegi (foto: Hrvatski restauratorski zavod)

Leopold Kupelwieser, St Stephen King of Hungary, 1828, oil on canvas, 237 x 126.5 cm, from the church of St Stephen of Hungary, today's church of Immaculate Conception of the Blessed Virgin Mary in Nova Gradiška, transferred to the Diocesan Museum of Požega

ni u grupe. Naročitu draž kazuju nježni i umiljati likovi mladenački (Bogorodica, sv. Ivan Evanđelist i arkandeo Gabrijel). Lijepi su i značajni krepki likovi proroka Izaije i sv. Ivana Krstitelja. U koloritu javljaju se naročite značajke Kupelwieserova staračkog stila, upotreba šara, koje se prelivaju ('couleurs changeantes') u bogatoj skali nježnih i prigušenih tonova.²⁵

Druga Kupelwieserova slika iz Strossmayerove zbirke koja je danas u Dijecezanskom muzeju u Zagrebu je *Poklonstvo kraljeva* signirano i datirano u 1861. godinu (sl. 3). To djelo pokazuje sve značajke kasnog razdoblja Leopolda Kupelwiesera, posebice u usporedbi s ranom slikom iste teme iz Österreichische Galerie u Beču.²⁶ Stroge akademske klasicističke oblike zamijenilo je idealiziranje slikane stvarnosti. Riječima Ruperta Feuchtmüllera: „U pozadini zagrebačke slike mekani su brežuljci talijanskog krajolika, likovi se oslanjaju na povijesne uzore, a oblikovanje je određeno klasičnom kompozicijom – a ipak, ništa nije kopirano već iznova promišljeno”.²⁷ U katalogu djela u monografiji, u sastavljanju kojega se Feuchtmüller služio dokumentima iz umjetnikove ostavštine, naveden je i *Portret Strossmayera* koji je zabilježen u slikarovu dnevniku 1857. godine: „1857. Erzbischof Strossmayer, Porträt, Ölbild. – WV Nr. 753”.²⁸ Ta je slika nažalost danas izgubljena.

Leopold Kupelwieser umire 1862. godine, a nekoliko godina poslije njegova udovica Johanna piše Strossmayeru zahvaljujući mu na pomoći koju joj je bio poslao preko Karla Rösnera.²⁹ Tom se prigodom prisjetila kako je biskup „uvijek bio tako blagonaklon” prema njezinu suprugu koji je Strossmayera „osobito cijenio i govorio o njemu s najdubljim štovanjem”.³⁰ Osobito joj je drago što su umjetnička djela njezina supruga u dobrim rukama biskupa koji prepoznaje ne samo njihovu umjetničku vrijednost nego i štuje slikarovu pobožnu dušu.³¹

Kupelwieserove slike *Bogorodica na prijestolju sa svecima* (sl. 2) i *Poklonstvo kraljeva* (sl. 3) iz biskupove zbirke nisu bile zaboravljene u Beču niti nekoliko desetljeća poslije. Grad Beč 1896. godine uputio je zamolbu „da bi mu se dvie Kupelwieserove slike iz Strossmayerove galerije ustupile za izložbu k Schubertovoj stogodišnjici”.³² Uprava Galerije udovoljila je toj zamolbi te su slike bile izložene 1897. godine na tzv. *Schubert-Ausstellung* u Künstlerhausu.³³

Naime, mladi je Kupelwieser pripadao krugu prijatelja okupljenih oko Franza Schuberta (1797. – 1827.), koji su bili udruženi u tajno društvo nazvano *Unsinnsgesellschaft*.³⁴ Oslobođeni društvenih konvencija građanskoga društva, ti su umjetnici oko sebe okupili i svoje prijatelje različitih drugih profesija, te organizirali nekonvencionalna druženja puštajući mašti na volju. Kupelwieser i

Schubert bili su vrlo bliski prijatelji. Schubert je u svojim pismima najotvorenije izražavao osjećaje upravo Kupelwieseru, kojem je povodom njegova vjenčanja posvetio tzv. *Kupelwieser-Walzer*.

Nakon zajedničkih sretnih ljeta u dvorcu Atzenbrugg 1820. i 1821. godine, koje je Kupelwieser ovjekovječio u svojim akvarelima,³⁵ mladi slikar u studenom 1823. kreće na putovanje u Rim, što je bio sastavni dio slikarskog obrazovanja u to doba. Na proputovanju se nekoliko dana zadržao u Istri, odakle je svojoj tadašnjoj zaručnici Johanni Lutz slao svoje impresije. Iz Umaga piše o vožnji brodom za Piran, na kojoj ga se osobito dojmilo svjetlucaje mora i igra delfina.³⁶ Preko Novigrada stigao je u Pulu, gdje se divio Areni, hramovima i slavoluku, no iznenađuje ga prljavština grada.³⁷ Uspoređujući antičke građevine s gotičkom arhitekturom piše kako je skicirao unutrašnjost Arene i slavoluk, čiji ga se sklad osobito dojmio.³⁸ U Puli je također crtao i nošnje te promatrao američki brod u luci,³⁹ u Piranu ga se dojmio svjetionik s četrdeset uljanih lampa,⁴⁰ a bio je posjetio i Peroj.⁴¹ Ipak, razočaran je jugom, nedostaje mu sjever i „dragi njemački smisao”.⁴² Nažalost, Kupelwieserovi crteži Augustova hrama i Zlatnih vrata nisu sačuvani odnosno pronađeni.⁴³ Danas bi bili važno svjedočanstvo stanja tih spomenika u 19. stoljeću i općenito tadašnje recepcije antičkih spomenika u Puli, koja je tada bila uspavan i zapušten gradić iz kojeg su putnici odnosili rimske starine.⁴⁴

Nakon tog prvoga mladenačkog usavršavanja Kupelwieser se postupno probija kao slikar na cijelom području nekadašnje Monarhije. Dva njegova djela nastala su za crkve u Hrvatskoj, posve neovisno o njegovoj suradnji s biskupom Strossmayerom. Već 1828. godine naslikao je oltarnu sliku (sl. 4) za glavni oltar župne crkve Svetog Stjepana Kralja Ugarskog u Novoj Gradišci, koja je građena između 1811. i 1829. u sklopu urbanističkog reguliranja naselja u Vojnoj krajini. Iz arhivskih dokumenata sačuvanih u Kupelwieserovoj ostavštini poznato je da je datirana i signirana slika *Sveti Stjepan Kralj* prodana za 200 forinti.⁴⁵ S obzirom na relativno visoku kvalitetu klasicističkoga iluzionističkog zidnog oslika u novogradiškoj crkvi, nametnula se pretpostavka o Kupelwieserovu autorstvu čitavoga oslika, no tomu ne nalazimo potvrdu u dokumentima.⁴⁶ Crkva je u međuvremenu više puta obnavljana i preuređivana; glavni oltar posvećen je novom titularu – Bezgrješnom Začecu Blažene Djevice Marije, a slika Svetoga Stjepana bila je premještena na jedan od bočnih oltara. Nakon nedavno provedenih konzervatorsko-restauratorskih radova u Hrvatskome restauratorskom zavodu u Zagrebu planira se izlaganje slike u Dijecezanskom muzeju u Požegi.

5. Kapela Svetoga Petra i Pavla (interijer), Dvor na Uni, 1976. (foto: Konzervatorski odjel u Zagrebu)

Interior of the chapel of St Peter and Paul in Dvor na Uni, 1976

Sudbina druge narudžbe od Kupelwiesera za Hrvatsku ponešto je drugačija. Iz dokumenata je poznato da je 1850. posvećena njegova slika u kapeli u Dvoru na Uni, koju je utemeljila kraljica majka Karolina Augusta: „Am 10. Mai 1850 wird Kupelwieser aus Petrinja mitgeteilt, dass sein von der Kaiserinmutter gestiftetes Petrusbild in der Kapelle zu Dvor geweiht wurde”.⁴⁷ Riječ je zasigurno o slici Svetih Petra i Pavla, koja je zabilježena 1976. godine na fotografiji interijera istoimene kapele (sl. 5).⁴⁸ Crkva je podignuta 1848. godine u doba biskupa Haulika u klasicističkom stilu,⁴⁹ stradala je 1991. godine kada je devastirana i unutrašnjost, a slici se u međuvremenu izgubio trag.

Naposlijetku, na otočju Brijunima, koje je nekoć bilo u vlasništvu Leopoldova sina Paula Kupelwiesera (1843. – 1919.), čuvaju se dvije slike koje ne pripadaju opusu Leopolda Kupelwiesera, no blisko su povezane s njim. *Bogorodica s Djetetom* iz 1912. godine (sl. 6)

6. Marie Schöffmann, kopija prema L. Kupelwieseru, *Bogorodica s Djetetom*, 1912., ulje na dasci, 173 x 96 cm, Nacionalni park Brijuni, muzejska čuvaonica (foto: Konzervatorski odjel u Puli)

Marie Schöffmann, copy of L. Kupelwieser, Madonna with the Child, 1912, oil on wood, 173 x 96 cm, National Park Brijuni, museum deposit

kopija je Kupelwieserove slike iz 1836. godine, uz koju Feuchtmüller navodi sljedeće: „1836. Heilige Maria mit Kind, Altarbild, Öl. – Angeblich Brustbild in der Kirche von Martinau bei Lessowice bei Budwitz in Mähren. Kopie von Fraulein Stegmann (1912) in der Kirche in Brioni. Gleicher Bildtypus wie Kopenhagen, 1842. Ein Karton in Lebensgröße befand sich in Familienbesitz, Brioni. – WV Nr. 499, „für die Besitzerin von Lessowitz, 180 fl.“⁵⁰

7. Maria Kupelwieser, *Bogorodica sa sv. Germanom i Rokom*, početkom 20. st., ulje na platnu, 130 x 100 cm, Nacionalni park Brijuni, muzejska čuvaonica (foto: Konzervatorski odjel u Puli)

Marie Kupelwieser, Madonna with St Germanus and St Rochus, early 20th century, oil on canvas, 130 x 100 cm, National Park Brijuni, museum deposit

„Vlasnica Lessowitza” koja je naručila sliku za „Kirche von Martinau”, kako je to dosta šturo naznačio autor monografije, zasigurno je Emilie von Reichenbach-Lessonitz (1791. – 1843.), dugogodišnja družica, a poslije i supruga izbornog kneza Wilhelma II. iz kuće Hessen-Kassel, koji joj je 1823. poklonio između ostalih i posjed Lessonitz odnosno Znojmo u Južnoj Moravskoj u Češkoj, na temelju čega je ubrzo dobila i grofovsku titulu.⁵¹ Slika koju je 1836. godine naručila od Kupelwiesera vjerojatno je bila namijenjena crkvi Sv. Martina u Znojmu, a danas je izgubljena.

Feuchtmüller nadalje kratko navodi „sliku istoga tipa iz 1842. u Kopenhagenu”. Riječ je o slici koju je crkvi Svetog Ansgara (Oskara) u Kopenhagenu, koja je u to vrijeme izgrađena i posvećena, poklonio car Ferdinand I.

Danas je ta crkva katedralno sjedište biskupije u Kopenhagenu, koja objedinjuje cijelu Dansku, uključujući i Farske (odnosno Ferojske) otoke i Grenland.⁵² Slika iz Kopenhagena uistinu je vrlo srodna brijunskoj kopiji, čiju autoricu Feuchtmüller navodi kao „Fraulein Stegmann”. Riječ je međutim o slikarici Marie Schöffmann (1859. – 1941.) koja se specijalizirala za kopiranje starih majstora i radila kao restauratorica.⁵³ Njezina kopija Leopoldove slike postavljena je početkom 1912. u brijunsku crkvu Sv. Germana, po završetku obnove koja je uslijedila nakon požara krajem 19. stoljeća.⁵⁴

Druga slika s Brijuna (sl. 7) djelo je Marije Kupelwieser (1827. – 1915.), Leopoldove najstarije kćeri, koja se zarana počela baviti umjetnošću, isprva posebice sitnoslikarstvom. Njezin rad zamijetila je kraljica majka Karolina Augusta te se mlada umjetnica slikarstvom nastavila baviti na dvoru, kao dvorska dama kraljice majke, a potom i nadvojvotkinje Sofije Hohenberg, supruge Franza Ferdinanda.⁵⁵ Leopoldov sin Paul Kupelwieser koji je 1893. godine kupio Brijunsko otočje i uložio znatan napor u gospodarski i prirodni preobražaj arhipelaga, bio je velik štovatelj i promotor arheološke baštine i kulturnih vrijednosti Brijuna, ulagao je i u suvremeno likovno stvaralaštvo.⁵⁶ O okolnostima u kojima je nastala ova slika Paul Kupelwieser je napisao: „Restaurirali smo i kapelicu u kojoj je ljubazni stari župnik iz Fažane [...] služio misu. Božja služba održavala bi se čim bi se svećenikov novčanik posve ispraznio, što se u njegovoj siromašnoj župi, nastanjenoj samo ribarima, prilično često događalo. Dobro je znao da će na Brionima nakon svake mise dobiti pet guldena i dobru kavu sa slatkim vrhnjem, ali je ipak te izvore prihoda diskretno koristio. Još jedan povod za obnovu kapelice bila je vrlo lijepa uljana slika, Madona, uz čije noge moli sveti Roko, koju je naslikala moja starija sestra Marie kao zamjenu za ružnu sliku koju sam ovdje zatekao. Sveti Roko je prikazan kako, dolazeći iz

Svete zemlje, uz mnoge pogibelji, donosi na sigurno jedan od iveraka Kristova križa zaboden u otvorenu ranu, jer su nevjernici u mnogim zemljama kroz koje je prolazio vrebali da mu to blago otmu. Pas koji ga prati jezikom čisti ranu i održava je otvorenom. Tako pripovijeda srednjovjekovna legenda.”⁵⁷

Tako Paul o slici svoje sestre Marije u *Sjećanjima starog Austrijanca*. A Marija Kupelwieser u svojim je *Sjećanjima na oca* zaključila o slikarstvu Leopolda Kupelwiesera: „On nije težio slavi. Svojim slikama želio je potaknuti moralno uzdizanje i pobožnost, a to je zasigurno i ostvario. Ako njegovo ime i padne u zaborav, njegova će djela rječito još dugo govoriti srcima gledatelja.”⁵⁸

Suradnja Leopolda Kupelwiesera s biskupom Josipom Jurjem Strossmayerom važna je za rano biskupovo formiranje, u kojemu se očituju korijeni njegovih kasnijih aktivnosti. Kupelwieser se pokazao jednom od ključnih figura u stvaranju mreže Strossmayerovih suradnika i posrednika, na kojoj se temeljio razvoj njegove sakupljačke i šire kulturno-intelektualne djelatnosti tijekom sljedećih desetljeća. Kroz suradnju s Kupelwieserom očituju se i posve konkretna Strossmayerova nastojanja ne samo na polju sakupljanja umjetnina već i brige o njihovom očuvanju. Austrijski slikar nije samo umjetnik čija je djela biskup naručivao niti preprodavač posredstvom kojega je pribavljao slike drugih umjetnika za svoju zbirku u nastajanju – on je i važan savjetnik za namjeravane poduhvate umjetničke obnove u Hrvatskoj, a također i prije svega prvi Strossmayerov restaurator. Strossmayer je s Kupelwieserom u samim začetima svoje sakupljačke djelatnosti započeo suradnju kakvu će poslije razvijati s ostalim restauratorima u Beču, umjetničkom europskom središtu, koje je međutim u procesu formiranja Strossmayerove zbirke ponajprije bilo ‘klinika’ za restauriranje slike nabavljenih na umjetničkim tržištima u drugim europskim gradovima.

Bilješke

- ¹ Ovaj je tekst nastao na temelju izlaganja održana na VIII. Fažanskom kolokviju „Fažana kroz stoljeća”, 14. lipnja 2014.
- ² LJERKA GAŠPAROVIĆ, Kronologija i bibliografija, u: *Sto godina Strossmayerove galerije: 1884-1984. Izložba u povodu stote obljetnice otvorenja Strossmayerove galerije starih majstora JAZU* (ur. Vinko Zlamalik), Zagreb, 1984., 7. Usp. i VINKO ZLAMALIK, *Strossmayerova galerija starih majstora Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, Zagreb, 1982., 7.
- ³ Usp. LJERKA DULIBIĆ – IVA PASINI TRŽEC, *Biskup Josip Juraj Strossmayer kao sakupljač slika starih majstora*, katalog izložbe (Strossmayerova galerija starih majstora, 9. studenoga 2015. – 31. siječnja 2016.), Zagreb, 2015.
- ⁴ Leopold Kupelwieser (Oberpiesting, 1796. – Beč, 1862.), studirao slikarstvo na bečkoj Akademiji likovnih umjetnosti, gdje 1831. postaje korektor, a potom 1836. profesor povijesnog slikarstva. Više u: RUPERT FEUCHTMÜLLER, Leopold Kupelwieser, u: *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815-1950*, Beč, 4. sv., 1993., 359-360.
- ⁵ Usp. DRAGAN DAMJANOVIĆ, Prvi projekt Karla Rösnera za katedralu u Đakovu iz 1854. godine, *Prostor*, 1(33)/15 (2007.), 2-25.
- ⁶ Više u DRAGAN DAMJANOVIĆ, *Đakovačka katedrala*, Zagreb, 2009.
- ⁷ Usp. GERBERT FRODL (ur.), *Geschichte der Bildenden Kunst in Österreich. 19. Jahrhundert*, München et al., 2002.
- ⁸ RUPERT FEUCHTMÜLLER, *Leopold Kupelwieser und die Kunst der österreichischen Spätromantik*, Beč, 1970., 225, pismo br. 156.
- ⁹ DRAGAN DAMJANOVIĆ (bilj. 5), 6.
- ¹⁰ Isto.
- ¹¹ MATIJA PAVIĆ – MILKO CEPELIĆ, *Josip Juraj Strossmayer, biskup bosansko-đakovački i sriemski. God. 1850.-1900.*, Đakovo, 1994., 673 [reprint].
- ¹² Usp. LJERKA DULIBIĆ – IVA PASINI TRŽEC, Scambi culturali tra idee e immagini – gli artisti romani e la formazione della collezione Strossmayer, u: *Artistic Correspondences, Corrispondenze d'artista: Roma e l'Europa (XVIII-XIX secolo)*, zbornik radova znanstvenog skupa održana u Rimu 15. – 16. lipnja 2015., u tisku.
- ¹³ Usp. VINKO ZLAMALIK (bilj. 2), 6-7.
- ¹⁴ Leopold Kupelwieser Josipu Jurju Strossmayeru, Beč, 2. veljače 1857. Arhiv HAZU, XI A / Kup. L. 1. U drugome dijelu pisma Kupelwieser piše o završetku velike narudžbe koju je dobio iz Kaloče u Mađarskoj, za čiju je katedralu Uznesenja Marijina naslikao oltarne slike.
- ¹⁵ Isto.
- ¹⁶ JOSIP JURAJ STROSSMAYER, Svečana sjednica Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 9. studenoga 1884. prigodom otvorenja Strossmayerove galerije: II. Besjeda pokrovitelja biskupa J. J. Strossmayera, *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, 9/73 (1884.), 162-185, 169.
- ¹⁷ *Popis slika, koje je preuz. g. Josip Juraj Strossmayer biskup Bosansko-Đakovački i Sremski kupio i 'Jugoslavenskoj akademiji umjetnosti i znanostij u Zagrebu' poklonio*, Arhiv HAZU, XI B / IV, 57 [spisi o umjetninama], kat. br. 34.
- ¹⁸ Isto.
- ¹⁹ Npr. protivi se korištenju uljanih boja jer razgrađuju originalnu olovnobijelu. Usp. RUPERT FEUCHTMÜLLER (bilj. 8), 45.
- ²⁰ Leopold Kupelwieser Josipu Jurju Strossmayeru, Beč, 2. veljače 1857. Arhiv HAZU, XI A / Kup. L. 1.
- ²¹ Friedrich Krepp (Beč, 1829. – Beč, poslije 1872.), sin bakroresca Ignaza Kreppa, djelatnik u Beču između 1852. i 1862. godine. Njegov opus čine portreti, studije glava i *genre* slike. Više u ELISABETH HÜLMBAUER (prir.), *Kunst des 19. Jahrhunderts. Bestandskatalog der Österreichischen Galerie des 19. Jahrhunderts*, Beč, 2. sv., 1993., 267.
- ²² Friedrich Krepp, *Portret nadvojvotkinje Sofije*, ulje na platnu, 79 x 63 cm, Dijecezanski muzej u Zagrebu, Zagreb, DM 1209., ORKU 146. Više o slici u: BARBARA HORVAT, TEA TRUMBČIĆ, *Konzervatorsko-restauratorska dokumentacija. Portret nadvojvotkinje Sofije*, Akademija likovnih umjetnosti Sveučilišta u Zagrebu, veljača 2008. – lipanj 2010. [izvještaj].
- ²³ Usp. DRAGAN DAMJANOVIĆ (bilj. 5), 16.
- ²⁴ RUPERT FEUCHTMÜLLER (bilj. 8), 289. Usp. i N. N., Die Historienmalerei in der akademischen Kunstausstellung, u: *Wiener Zeitung*, 28. svibnja 1859., 2386.
- ²⁵ ARTUR SCHNEIDER, Svečana sjednica Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 28. juna 1933. Strossmayer i religiozno slikarstvo njemačkih Nazarenaca, *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, 252 (1935.), 1-72, 46. Schneider je imao uvid i u studije za likove sv. Dominika i arkandela Gabrijela, tada u posjedu umjetnikova unuka Ernesta Kupelwiesera u Beču.
- ²⁶ Leopold Kupelwieser, *Sveta Tri kralja na putu za Betlehem*, 1825., ulje na dasci, 32 x 41 cm, Österreichische Galerie, Beč.
- ²⁷ RUPERT FEUCHTMÜLLER (bilj. 8), 143.
- ²⁸ Isto, 289.
- ²⁹ Johanna Kupelwieser Josipu Jurju Strossmayeru, Beč, 29. ožujka 1865. Arhiv HAZU, XI A / Kup. Joh. 1.
- ³⁰ Isto.
- ³¹ „[...] es beglückt mich sehr wenn ich seine Werke in so würdigen Händen weiß, die nicht allein das Kunstwerk Sondern auch den frommen Sinn des Verstorbenen erkennen.” Isto.
- ³² *Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za godinu 1896.*, 11 (1897.), 36.
- ³³ *Schubert-Ausstellung der K. K. Reichshaupt- und Residenzstadt Wien, verbunden mit einer Ausstellung von Werken der Maler Moriz v. Schwind, Josef Danhauser und Leopold Kupelwieser*, Beč, Künstlerhaus, 1897., kat. br. 734 i 735.
- ³⁴ Više u RUPERT FEUCHTMÜLLER (bilj. 8), 13-18; CHRISTOPHER H. GIBBS, *The Life of Schubert*, Cambridge, 2000., 70; RITA STEBLIN, *Die Unsinnsgesellschaft. Franz Schubert, Leopold Kupelwieser und ihr Freundeskreis*, Beč, 1998.

- ³⁵ Leopold Kupelwieser, *Šarada Schubertovih prijatelja u Atzenbruggu*, 1821., akvarel, 35,4 x 45,5 cm, Historisches Museum der Stadt Wien.
- ³⁶ RUPERT FEUCHTMÜLLER (bilj. 8), 19, pismo datirano 24. studenoga 1823.
- ³⁷ Isto, pismo datirano 26. studenoga 1823.
- ³⁸ Isto, pismo datirano 27. studenoga 1823.
- ³⁹ Isto, pismo datirano 28. studenoga 1823.
- ⁴⁰ Isto, pismo datirano 2. prosinca 1823.
- ⁴¹ Isto, pismo datirano 27. studenoga 1823.
- ⁴² Isto.
- ⁴³ Feuchtmüller te crteže u monografiji navodi bez podataka o smještaju: „Tempel des Augustus in Pola, Zeichnung, 27. XI. 1823. – WV Nr. 181/8, Die Rückseite des Tempels, Zeichnung, 27. XI. 1823. – WV Nr. 181/9, Porta aurea, Pola, Zeichnung, 27. XI. 1823. – WV Nr. 181/10”. Isto, 241.
- ⁴⁴ Usp. MARIJAN BRADANOVIĆ, *Još jednom o Pietru Nobileu i klasicizmu na sjevernom Jadranu*, izlaganje na znanstveno-stručnom skupu *Klasicizam u Hrvatskoj*, Zagreb, 30. i 31. svibnja 2014.
- ⁴⁵ „1828. Heiliger Stephan, der König, Altarbild, Öl auf Leinwand, 237 x 126,5 cm, beschriftet rechts oben: ‘St. STEPHANUS REX A. D. MXXXVIII’; bezeichnet rechts unten: ‘Kupelwieser Wien 1828’. – Pfarrkirche, Gradiška nova (Neu-Gradiska), Jugoslawien. – WV Nr. 291, verkauft um 200 fl.” RUPERT FEUCHTMÜLLER (bilj. 8), 248.
- ⁴⁶ Takvoj pretpostavci nije sklona niti JASMINA NESTIĆ, *Iluzionirani oltari ranog 19. stoljeća na području kontinentalne Hrvatske – prilog istraživanju zidnog slikarstva 19. stoljeća u Hrvatskoj*, izlaganje na znanstveno-stručnom skupu *Klasicizam u Hrvatskoj*, Zagreb, 30. i 31. svibnja 2014.
- ⁴⁷ RUPERT FEUCHTMÜLLER (bilj. 8), 64. Usp. i str. 279.
- ⁴⁸ Zahvaljujemo Martini Ožanić, Konzervatorski odjel u Zagrebu, na ustupljenoj fotografiji.
- ⁴⁹ FILIP ŠKILJAN, *Kulturno-historijski spomenici Banije s pregledom povijesti Banije od prapovijesti do 1881.*, Zagreb, 2008., 131.
- ⁵⁰ RUPERT FEUCHTMÜLLER (bilj. 8), 262.
- ⁵¹ Usp. GREGOR WOLNY, *Die Markgrafschaft Mähren, Zuainer Kreis*, 3. sv., Brno, 1837.
- ⁵² Slika Leopolda Kupelwiesera, *Bogorodica s Djetetom*, nalazi se na sjevernome bočnom oltaru crkve Svetoga Ansgara (Oskara). Više o arhitekturi i uređenju crkve u: ULLA KJÆR, POUL GRINDER-HANSEN, *Kirkerne i Danmark*, 1. sv., Kopenhagen, 1988., 303-460.
- ⁵³ Maria Schöffmann (Beč, 1859. – Beč, 1941.), kći slikara Wilhelma Schöffmanna koji je na Akademiji u Beču studirao povijesno slikarstvo kod Leopolda Kupelwiesera. Prvu poduku dobila je od svoga oca te zarana pokazala talent za kopiranje djela starih majstora. Od 1880. do 1936. radila je kao kopistica pri Gemäldegalerie u Beču. Slikala je religiozna djela i bavila se restauriranjem. Više u: CHRISTINE GRUBER, Maria Schöffmann, u: *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815-1950*, Beč, 11. sv., 1999., 13-14.
- ⁵⁴ Zahvaljujemo Nataši Nefat, Konzervatorski odjel u Puli, na ustupljenim fotografijama i podacima iz inventarnih kartica (Inventarne kartice JU Nacionalnog parka Brijuni – U 185). Usp. N. N. Kirchenrenovierung, u: *Brijuni-Insel Zeitung, Illustrierte Wochenschrift*, 3/5 (2. ožujka 1912.), 5. Više o obnovi crkve Sv. Germana nakon požara u: KRISTINA DŽIN, *Kupelwieser – štovatelj i promotor arheološke baštine i kulturnih vrijednosti brijunskog otočja*, u: *Fažanski libar* 7 (ur. Mirko Urošević), Fažana, 2014., 79-92, 85-86.
- ⁵⁵ Osnovni podaci o Marie Kupelwieser objavljeni su povodom njezine smrti u bečkome dnevnom listu Fremdenblatt, 16. svibnja 1915.
- ⁵⁶ Više o tome u: KRISTINA DŽIN (bilj. 54).
- ⁵⁷ PAUL KUPELWIESER, *Iz Sjećanja starog Austrijanca*, Pula, 2006., 123-125.
- ⁵⁸ GOTTFRIED OBERTHALER, Der Kunstmaler Leopold Kupelwieser, *Südtirol in Wort und Bild*, 42-43 (1998.-99.), 8-12, 11.

Summary

Austrian Painter Leopold Kupelwieser and Bishop Josip Juraj Strossmayer

All 20th-century chronologies of the collector's activity of Bishop Josip Juraj Strossmayer (1815-1905) and overviews of the evolution of today's Strossmayer's Gallery of Old Masters at the Croatian Academy of Sciences and Arts mention the bishop's cooperation with the Austrian Nazarene painter Leopold Kupelwieser (1796-1862), father of Paul Kupelwieser, the former owner of the Brijuni islands. This episode from the "prehistory" of Strossmayer's Gallery has hitherto been known only as a brief notice repeated in almost identical formulations: "In 1857, the bishop sent the first larger group of paintings to Vienna in order to be restored under the supervision of painter Leopold Kupelwieser."

Research of archival documents mentioning the cooperation between Bishop Strossmayer and painter Ku-

pelwieser has now been complemented with an overview of Kupelwieser's activity in Croatia, with an aim of promoting the preservation and evaluation of this segment of his painting oeuvre. Besides paintings ordered by Strossmayer (presently at the Diocesan Museum of Zagreb), Kupelwieser produced two paintings for Croatian churches independently of his cooperation with the bishop (for the church of St Stephen of Hungary, today's church of the Immaculate Conception of the Blessed Virgin Mary in Nova Gradiška, and for the chapel of St Peter and Paul in Dvor na Uni). Two more paintings are preserved on the Brijuni islands that do not directly belong to Kupelwieser's oeuvre yet are closely linked to him.